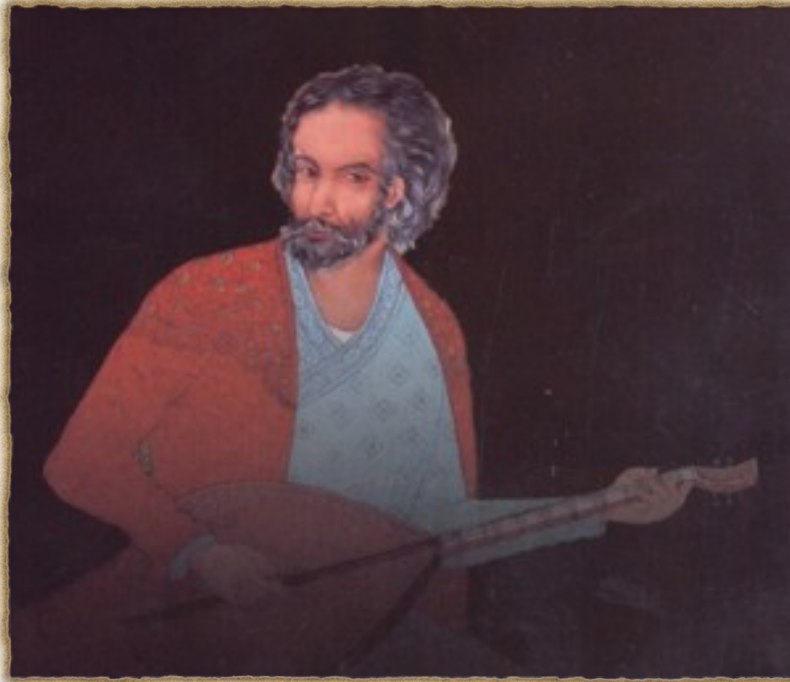
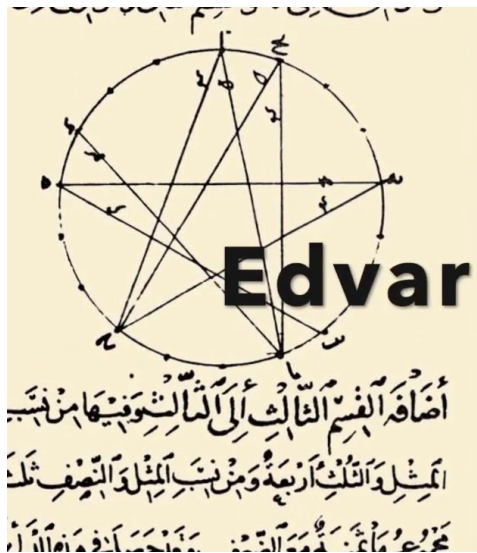

Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî (1216 - 1294)¹:

Urmevî, dönemin kullanılmakta olan ilim dili Arapça'yı kullanarak, Türk musikisinin kuramsal gelişimindeki temel eserleri ortaya çıkarmıştır. Yetiştigi devirden önce yazılmış eserleri inceleyerek, ud icracılığında kabiliyetli olmasının getirdiği avantajla, mûsikîyi özel bir anlatımla açıklamıştır. “Yunan nota sistemini aynen alıp, Arap harfleri ile bu

notalara karşılık bulan önceki bilginlerden farklı olarak Urmevî, yaşayan mûsikîyi iyi inceleyip, sekizli aralığını on yedi ses aralığı halinde ebced harfleri ile göstermiş ve onun bu sistemi asırlarca yaşamıştır. Bugün aynı sistemin Türk Halk Mûsikîsi'nde de kullanıldığını gördüğümüze göre, Urmevî'nin san'attaki üstünlüğü tartışılmaz bir noktadadır.”²

¹ Bugün İran Azerbaycan'ında Rızâiye olarak anılan Urumiye'de doğmuş, daha sonra ailesiyle birlikte Bağdat'a göçmüştür.

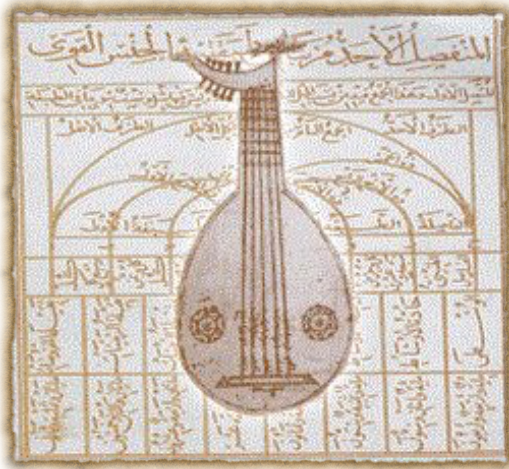
² Mehmet Nuri UYGUN “Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l – Edvânî” Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999, s. 44.

Mûsikî alanında yazdığı eserleri:

1. Kitâbu'l-Edvâr (Kitâbu'l-Edvâr fî Ma'rifeti'n-negami ve'l-Evtâr) (Devirler Kitabı): Arapça yazdığı bu eserde müzik sistemini saptamış, makamların özelliklerini belirtmiştir. “Sesin ve ses aralıklarının özellikleri, ud sazının akordu, makamların teşkili ve değişik seslere aktarımı, usûllerin açıklanması, mûsikînin insanlar üzerindeki etkisi gibi konular ele alınmış, sonunda ise uygulamaya geçilmiştir.”³ Gamdaki esas fizik aralıklarını ve gam-diyatoniğini bulan Fârâbî'nin keşiflerini Safiyyüddîn Urmevî bu eserinde tamamlamıştır.⁴

Kitabu'l Edvâr adlı eserinde, kendi kurduğu ve “Şerh Sistemi” olarak isimlendirdiği sistemin yanı sıra, müziğin yazı ile anlatımı örneklerinde, “yalnızca ezgilerin taslağı niteliğini taşımasına rağmen, İslâm dünyasında müziğin harf yazısı ile anlatılabileceğini, hatta bir dil gibi okunabileceğini ispatlamıştır.”⁵ “Kiâbu'l-Edvâr'da ebced notasıyla yer alan Nevruz Beste'si günümüze ulaşan yazılı Türk müziği yapıtlarından biri olması nedeniyle önemlidir.”⁶

2. Şerefiyye (er-Risâletü'ş-Şerefiyye fi'nisebi't-Te'lifiyye): Bu eser, 1252 yılında İlhanlılar'ın Irak valisi (dîvan sahibi) Şemseddin Cüveynî'nin oğlu Şerefeddin Hârûn adına yazılmıştır. Beş makeden meydana gelen eserde;

- Ses teorisi hakkında söylenenlerin üzerindeki şüphelerin açıklanması (akustik, tizlik ve pestlik, insan ve çalgı seslerinin açıklanması),
- Eb'âdın ölçüleri, uyumlu ve uyumsuz seslerin çıkarılması ve cinslerin isimleri (farklı oranlar, uyumlu ve uyumsuz eserler, eb'âdın üç kısımda ele alınması),

³ A.g.e. s.34.

⁴ Daha sonra Gioseffo Zarlino (15. Yüzyıl) Safiyyüddîn hakkındaki çalışmalarında bu eserden yararlanmıştı.

⁵ Girgin Tohumcu, Gonca “Müziği Yazmak – Müzik Notasyonunun Tarih İçinde Yolculuğu” Nota Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 140.

⁶ Mehmet Nuri UYGUN, “Safiyyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l – Edvârî” Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999, s. 60.

• Eb'âdın oluşumu ile ilgili konular (dörtlülerin yani cinslerin oluşumu, dörtlülerin sınıflandırma tabloları, orta buuddan yani sekizliden cinslerin yani dörtlülerin oluşumu),

• Cinslerin düzeni ve edvâr tabakalarının açıklanması (Büyük buudun yani sekizlinin düzenlenmesi, iki sekizlideki 15 doğal sesin Arapça ve Yunanca isimleri, bir sekizli içinde farklı cinslerin bir araya getirilmesi, ud sazı üzerinde uygulama, 63 ayrı terkip, bilinen 18 cins, makam, makamların başka seslere aktarılması yani transpozisyon),

• Usûller (usûl ve devirlerinin ölçüleri, beste yapımında ve yazılı olarak tesbitinde pratik bilgiler) yer almaktadır.

3. Fî 'Ulûmi'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedî': Aruz hakkında Arapça yazılmış ve daha sonra Ahmedoğlu Şükrullah tarafından çevrilmiş olan bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

4. El-Kâfi Mine's-Şâfi: Arapça olarak yazılmış ancak günümüze ulaşamamıştır.

Arapça "Süllem" denilen ve bir oktavın on yediye bölünmesinden meydana gelen sistemi ilk defa bulan kişi olan Urmevî, "Horasan Tanburu" perde sistemine dayanarak çalışmıştır.

Urmevî'nin eserleri, Abdullah Sayrâfi (14. Yüzyıl), Celâleddin Fazlullah el-Ubeydî (14. Yüzyıl), Tabîb Fahreddin Muhammed Hocendî (14. Yüzyıl), Lütfullah Semerkandî (14. Yüzyıl),

Amasyalı Ahmed oğlu Şükrullah (15. Yüzyıl), Abdülkadir-i Merâgî (15. Yüzyıl), Fethullah Mü'min Şirvânî (15. Yüzyıl), Lâdik'li Mehmed Çelebi (15. Yüzyıl), Hızır bin Abdullah (15. Yüzyıl), Nâsır Abdülbâkî Dede (18. Yüzyıl) gibi mûsikî bilginlerini etkilemiş ve onlara yol göstermiştir.

TİMURLULAR DÖNEMİ (1370 - 1507)

Türk müziğinin en gelişkin ve ileri evresini yaşadığı dönemlerden biridir. “Bu devirde musikide, bilhassa iki kişinin adından daima zamanın en büyük üstadları olarak söz edilir. Bunlardan birışarkı okuyuculuk ve çalgıcılıkta meşhur olan Endicanlı Yusuf, diğeri ise musiki nazariyeleri ilmindeki bilgisi ile sivrilen Merâgalı Abdülkadir idiler.”⁷

Çeng (solda)

Devrin belli başlı musiki aletleri: **tambure, ud, çeng, kopuz, yatugan, rûbab, gıcak, kingiredir.**⁸ Timur’un seferlerinden ele geçirdiği sanatkârlar Semerkant’a gönderilirdi. İbn Arabşah, Abdüllâtif Damganlı, Mahmut ve Cemâleddin Ahmet Harezmi arasında Abdülkadir Merâgî de yer almıştır.

⁷ İsmail Aka, “Timur ve Devleti”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 141.

⁸ Heratlı Ahmedî’nin Çağatay Türkçesi ile kaleme aldığı “Sazlar Münazarası” isimli eserinde yer alan, devrin en yaygın kullanılan çalgılarıdır.

Çetigen

Çetigen, Yatugan (yukarıda ve aşağıda)

Kopuz (solda ve sağda)

Afgan / Türkmen rübabı (yukarıda ve solda)

Hint rebabı (solda)

Türk/Osmanlı rebabı (solda)

Kazak kopuzu (aşağıda solda),

Türkmen gıcakı (solda)

Abdülkadir Meragî, Abdülkâdir-i Merâgî (Aldülkâdir Bin Gaybiyü'l Hafız el-Merâgî) (1353 / 1360 - 1435):

Azerbaycan'ın Merâgî şehrinde doğmuştur. Türk müziğinin kuralları üzerine çalışmıştır. Orta ve Yakındoğu'nun en önemli müzik kuramcılarında biridir. Urmevî'den sonra, onun sistemine bağlı kalarak eserler yazmış sistemci okulun en önemli savunucularındandır.

Önceden “makam” yerine “şed” ya da “devir” ifadeleri kullanılırken, Merâgî, “makam” adını ilk kullanan kuramcı olmuştur. Urmevî'nin sistemini temel alarak 6 adet risale yazmıştır:

1.Cami'ül Elhan (Toplanmış Nağmeler) (1415): Farsça yazılmıştır. Müziğin tanımı, kuramlar, kuramsal eserler, makamlar, usûller, ölçüler, çalgılar, çalgı çeşitleri vb gibi birçok konuya değinilmiştir.⁹ Ayrıca kitapta eser notaları yer almaktadır.

⁹ Kendi el yazısıyla yazılı ilk nüshası, Oxford'da Bodleian Kitaplığı'ndadır. Bir başka nüshası, İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir.

2. Makasid'ul-Elhân (Nağmelerin Amaçları) (1418/1423): İlk kitabının özeti niteliğindedir. Hatta bu eserinde ilk kitabının eksik yanlarını tamamlamış ve bazı çalgıları tanıtmıştır. Kitapta notalar da yer almaktadır. Uşşak, Neva, Buselik, Rast, Hüseyini, Hicaz, Rehavi, Zengûle, Irak, Isfahan, Zirefkend ve Büzürg olmak üzere 12 makam tarifi yapılmıştır. Küğ kelimesinin Türklerin şarkı ve türkü anlamında kullandıklarını, Doğu Türkistan'da pekçok küğ icra edildiğini, hatta hergün hakanın huzurunda bir küğ çalındığını, Uluğ Küğ adı ile başlayan 9 adet çok önem verilen küğleri olduğunu belirtmiştir.¹⁰
3. Risale-i Fevâid-i Aşere (On Faydalı Kitap): İlk iki eserinin özeti gibidir. Yegâh perdesi, Rast perdesi olarak ilk defa bu eserde anılmıştır.
4. Zübdet'ül-Edvâr
5. Kenz-ül Elhan (Ezgilerin Hazinesi)¹¹
6. Şerh'ul-Kitâb'ul-Edvâr (Devrin Açıklaması): Müzik makamlarına ilişkin bilgiler verilmektedir.¹²

Eserlerinde yaşadığı dönemin müziğini şu konulara değinerek yorumlamıştır:

Ses fiziğini ilgilendiren ses, sesin müziğe dönüşmesi, kulağa gelişi, tizlik-pestlik dereceleri, özellikle bir sekizli (oktav) içindeki dörtlü aralığının bölünmesi konularını irdlemiştir. Bir sekizliyi 18 sese bölmüştür. Bazı perde isimleri, Urmevî'nin verdiği isimlerden farklıdır.

---

¹⁰ Kendi el yazısıyla yazılı nüshası Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kitaplığı'ndadır. Bir başka nüshasının İstanbul'da Rauf Yekta Bey'in mirasçılarında bulunduğu sanılmaktadır.

¹¹ Eser günümüze ulaşamamıştır.

¹² Son eseridir.

Rast dizisi sistemin ana dizisidir. Merâgî öncesinde Rast makamı dizisi şöyle idi:

1. Derece: Yegâh – Re
2. Derece: Dügâh – Mi
3. Derece: Segâh – Fa diyez
4. Derece: Çargâh – Sol
5. Derece: Pençgâh – La
6. Derece: Şeşgâh – Si
7. Derece: Heftgâh – Do
8. Derece: Heştgâh – Re olarak ifade edilmekteyken,

Merâgî ve sonrasında Rast makamı dizisi perdeleri:

1. Derece: Yegâh (sonradan Rast olmuştur) – Sol
2. Derece: Dügâh – La
3. Derece: Segâh – Si
4. Derece: Çargâh – Do
5. Derece: Neva – Re
6. Derece: Hüseyni – Mi
7. Derece: Evc – Fa
8. Derece: Gerdaniye – Sol olarak ifade edilmiştir.

Verilen perde isimlerinin Farsça anlamları:

Rast; doğru

Dügâh; ikinci yer

Segâh; üçüncü yer

Çargâh; dördüncü yer

Nevâ; ses, nağme

Hüseynî; Hz. Hüseyin ile ilgili

Evc; doruk, uç

Gerdâniye; dönen, dönüş yeri

Eski dizide kullanılan Yegâh ise (daha sonra Rast olarak anılmıştır); birinci yer anlamındadır.

“Özellikle amelî (pratik) müzik ve müzik aletlerinin tarihi hakkında verdiği bilgiler önemlidir.”¹³

¹³ Ogün Atilla BUDAK, “Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 64

Celâyirli Sultan Hüseyin'in müzikçisi iken, daha sonra Sultan Ahmet'in sarayında yaşamaya devam etmiş, Timur'un 1393'de Bağdat'ı ele geçirmesiyle birçok sanatkârla birlikte Semerkant'a gönderilmiş, bir süre Azerbaycan hakimi Miranşah'ın yanında kalmış, tekrar Bağdat'a Sultan Ahmet'in yanına gelmiş, 1401 yılında Timur'un tekrar Bağdat'ı ele geçirmesiyle yine Semerkant'a gönderilmiştir. Semerkant'tan sonra Herat'a geldiği sanılmaktadır.¹⁴

Merâgî eserlerini Farsça yazmış olsa da Türk kültürüne etkisi, bir eserini II. Mahmud'a sunması ve oğlu ile torununun İstanbul'a gelerek onun müzik görüşlerini Türk sanatçılara aktarması ile mümkün olabilmiştir.

“Klasik Türk musikisi repertuarında Abdülkadir Merâgî'ye atfedilen 30 kadar eserin muhtemelen hiçbiri gerçekten ona ait değildir... Güfte, üslûp, kullanılan makam yapısı ve geçkiler, bu eserlerin XVII. ya da XVIII. Yüzyıla aidiyetlerine işaret etmektedir. Kaldı ki, Klasik Türk musikisi repertuarında, bestelendiği takribi tarih bilinebilen en eski eser, XVI. Yüzyılın öncesine gitmez. Demek ki esteci olarak Abdülkadir Merâgî efsanesi XVI., XVII. ve XVIII. Asırlarda sürekli olarak bestelenmiş, geliştirilmiş bir efsanedir”¹⁵ demektir zamanımızın araştırmacılarından Cem BEHAR.

Rast Nakış Beste “Amed nesîmi subhu dem”

Segâh Şeş-Âvaz Kâr

¹⁴ 1415 yılında tamamladığı Cami'ü'l-Elhân isimli eseri Şahruh (1377-1447) (Timur'un oğlu) adına yazılmıştır.

¹⁵ Cem BEHAR, “Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler”, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s.55.